

ÇÖZGÜ BOYAMA – DESENLENDİRME TEKNİKLERİNDEN İKATA GENEL BİR BAKIŞ: MÜZELERDE YER ALAN ÖRNEKLER

WARP DYEING - AN OVERVIEW OF IKAT, ONE OF THE PATTERNING TECHNIQUES: EXAMPLES IN MUSEUMS

Salimeh AMANJANI

Dr., Uşak Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Moda Tasarımı Bölümü,
salimeh.amanjani@usak.edu.tr, Uşak/Türkiye, ORCID ID: 0000-0003-4636-9295

Özet

Dokuma kumaşlar, dokuma işlemi bittikten sonra veya dokuma işlemi sürecinde desenlendirilmektedir. İkat kumaşlar ise dokuma işlemi başlamadan ipliklerin desenlendirilme tekniğidir. Yalnızca çözgü, atkı veya hem çözgü hem atkı iplikleri dokuma işleminden önce hazırlık aşamasında boyanarak desenlendirilmektedir. Boyanmak istenmeyen motif kenarları veya iç kısımları ise desene göre iplik ile bağlanır ya da mumlama tekniğiyle kapatılıp açıkta kalan bölgeler boya alarak, desenlendirme işlemi gerçekleştirilmektedir. İkat kumaşların başlangıç tarihi ve çıkış bölgesi kesin olarak bilinmemektedir. Ancak genel olarak boyama tekniği çözgü veya atkı ipliklerinin iplik ile sarılarak bağlanıp boyanması ile elde edilir. Günümüzde bir zanaat (geleneksel el üretimi) olarak Özbekistan, Endonezya, Hindistan, Türkiye ve İran gibi ülkelerde üretimi sürdürülmektedir. Çalışma kapsamında, ikat tekniği tanımlanmış ve tarihçesi araştırılırken, dünyadaki farklı müzelerden faydalanılmıştır. Ayrıca, Türkiye ve İran'daki ikat atölyelerinde yerinde araştırmalar yapılmış ve sözlü görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Özbekistan ve Endonezya ikatlarıyla ilgili yapılan kütüphane araştırmalarında, ikat desenlendirme ve boyama tekniklerinde kullanılan bağlama-boyama yöntemlerindeki farklılıklar ve benzerlikler incelenmiştir. Böylelikle ikat tekniğine dair genel bir bakış açısı sunulmuştur. Çalışmanın devamında, ikat tekniğinin uygulama çeşitleri ve boyama teknikleri ele alınmış; çözgü ikat, atkı ikat, çözgü-atkı ikat ve kadife ikat teknikleri dört farklı uygulama ile irdelenmiştir. Araştırmalar sırasında, çözgü ikatının daha yaygın olarak uygulandığı, diğer tekniklerin ise daha zor ve zaman alıcı aşamalardan oluştuğu için daha az tercih edildiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çözgü Boyama, İkat Desenlendirme, İkat Tekniği, Dokuma İkat, Bağlamalı Kutnu.

Abstract

Woven fabrics are patterned after the weaving process or during the weaving process. İkat fabrics are the technique of patterning the yarns before the weaving process starts. Only warp, weft or both warp and weft yarns are patterned by dyeing in the preparation stage before the weaving process. The edges or inner parts of the motifs that do not want to be dyed are tied with yarn according to the pattern or covered with waxing technique. Thus, the exposed areas are dyed and the patterning process is carried out. Although the exact date and origin of ikat fabrics is not known, in general, this technique is made by winding and tying yarns and dyeing them. Today, it is still being produced as a craft (traditional hand production) in countries such as Uzbekistan, Indonesia, India, Turkey and Iran. Within the scope of the study, the ikat technique has been defined and its history has been researched, and different museums around the world have been utilised. In addition, on-site research was conducted in ikat workshops in Turkey and Iran and oral interviews were conducted. In the library research on ikats from Uzbekistan and Indonesia, the differences and similarities in the binding-dyeing methods used in ikat patterning and dyeing techniques were examined. Thus, a general perspective on ikat technique is presented. In the continuation of the study, the application types and dyeing techniques of ikat technique are discussed; warp ikat, weft ikat, warp-weft ikat and velvet ikat techniques are examined with four different applications. During the researches, it has been observed that warp ikat is more widely applied, while the other techniques are less preferred because they consist of more difficult and time-consuming stages.

Keywords: Warp Dyeing, İkat Patterning, İkat Technique, Woven İkat, Bound Kutnu.

Giriş

İnsanoğlunun araştırdığı her konu, onun değişik hisleri ve dünya tanımını ortaya koymaktadır. Bu seçimde onun hangi kültür veya coğrafyada yaşadığı önemli bir faktördür. Bu bağlamda, ikat tekniği sanatsal çalışmalarda merak edilen ve uygulanan önemli bir kültürel değer olmuştur. Çözü, atkı veya çözü-atkı ipliklerinin farklı tekniklerle kapatılıp boyanarak desenli çözüler elde edilmesi ve bu çözülerin dokunması sonucu ortaya çıkan kumaşlar, genellikle ikat olarak bilinmektedir. İkat yapımında, boya aşamasından dokumaya kadar birçok aşama uygulanmaktadır. Her bir aşamada, yeni bir desen, yeni bir doku ve hatta dokunduktan sonra yeni bir yüzey ortaya çıktığı gözlemlenmektedir.

Dünyaca “ikat” olarak bilinen bu kumaş, birçok ülkede o ülkeye ait özgün adlarla tanınmaktadır. Özbekistan’da *Abr*, İran’da Darayı, Hindistan’da ise *Patola* adı verilmektedir. Türkiye’de ise bu teknikle desenlendirilen kumaşa Gaziantep’te *Bağlamalı Kutnu*, Trabzon’da ise *Taraklı*, *Makash* veya *Keşan* denilmektedir. Dolayısıyla, söz konusu teknik adlandırma açısından bölgesel olarak farklılık göstermektedir.

İkat tekniği ile ilgili araştırma yapmak ve hakkında bilgi edinmek, Türkçe yazılı kaynakların azlığı nedeniyle oldukça güçtür. Bu nedenle araştırmada, bir çözü boyamadesenlendirme tekniği olarak ikat ve çağdaş uygulamaları ele alarak, alana ve ilgili literatüre katkı sağlanması, yapılacak yeni çalışmalara ise örnek teşkil etmesi amaçlanmaktadır.

217

İkat Tekniğine Genel Bir Bakış ve Tarihsel Gelişimi

Türk Tekstil Terimleri Sözlüğü, ikat sanatını; “*Kumaş dokunmadan önce, çözü, atkı veya çözü-atkı beraber boyanmasıdır*” (Ergür, 2002: 112) şeklinde tanımlamaktadır. Çizilen desenin rengine göre, çözü veya atkı veya ikisi beraber, boyama sırasında boyama işlemi kontrol edilmesi için ipliklerle bağlanmaktadır. Böylelikle boyanmak istenmeyen yerler kapatılabilmektedir. Boyama işlemi, sırayla koyu renkten açık renge doğru yapılmaktadır. Her renk boyandıktan sonra bağlamalar açılmaktadır. Bazı atölyelerde bağlama-boyama işlemi, mumlama tekniğiyle yapılır ve boyandıktan sonra balmumu-parafin karışımı, kaynar su ile çözüden sökülür. Boyama işleminin bitiminde, desenlendirilmiş iplikler düzeltilir ve tezgâhta tahar yapılarak dokunur. Bu şekilde elde edilen kumaş *ikat* olarak tanımlanmaktadır. (Kirdök, 1993: 44).

Etimolojik olarak ikat sözcüğü, “bağlamak” veya “sarmak” anlamına gelen Malayca kelime olan *mengikat*’tan türetilmiştir. Ayrıca, farklı coğrafyalarda *japse*, *chine*, *kasuri* veya *kashiri* olarak da bilinmektedir (Işık, 2000: 36).

Orta Asya'nın önemli bir diğer geleneksel ikat kumaşı ise *Abr* olarak ifade edilmektedir. Farsça dilinde *Abr* bulut anlamına gelmektedir. Bu kumaş Arapça'da *Asab*, Türkçe'de *İpekshakhi* (ipek şahı) ve Hintçe'de *Patola* olarak bilinmektedir. Suriye'de ikat için Arapça terim olan *Tarbit* kullanılmaktadır. Atkısında pamuk, çözümlünde ipek ya da suni ipek kullanılan *Qutni* kumaşlar (Eraslan & Atalayer, 2013: 252) *Aleppo*, *Hama* ve *Damascus*'da halen dokunmaktadır (Gillow, 2010: 98).

Geçmişte oldukça yaygın bir biçimde üretilen bu kumaş, hâlihazırda daha az üretilmektedir. XVIII. yüzyıl saraylarında kullanılan kutnuların üç etek, entari ve şalvar yapılmıştır. Bu kumaşlar, eski dönemlerde ışıltılı ipekten ve ışıltılı olmayan pamuktan çizgiler halinde çubuklu şekilde dokunmuştur. İpekli çizgiler genelde sarı renkli bazen de renkli olarak ortaya çıkmıştır (Salman, 2011: 395).

Bazı araştırmacılar, bu dokuma yönteminin ve tasarımının Avrupa ile ticaret başlamadan önce bilindiğine işaret etmektedirler. Farklı milletler ve kavimler, her biri kendine özgü bir şekilde ikat yöntemini bulmuşlardır. Bu yöntemlerin gelişiminde, yöresel farklı tekniklerle ortaya çıktıklarına inanılmaktadır. Ancak diğer bir grup araştırmacı, bu dokuma tekniğinin zorlukları nedeniyle değişik kavimler tarafından uygulanmasına kuşkuyla yaklaşmaktadır. Bu yüzden ikatın ortaya çıkış yerinin Endonezya olduğuna inanılmaktadır. Ayrıca konunun daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyduğu ifade edilmektedir. Öte yandan, ikatın özgün ve zarif örneklerinin Malay Yarımadası, *Sumatra*, *Borneo* ve *Sumba* adalarında bulunduğu kabul edilmektedir (Sadeghi, 2002: 36). Bazı araştırmacılar ise bu sanatın Orta Asya'ya özgü olduğunu kabul edip, Hindistan üzerinden adalar grubuna geçtiğini düşünmektedirler.

Hoço Tarihi Harabesinde X. yüzyıldan önce ikat tekniği ile desenlendirilmiş bir ipekli dokuma parçasına rastlanılmıştır. Bir madalyon içerisinde iki geyik, ikat tekniği ile desenlendirilmiş izlenimi taşımakta olup, yapısı hakkında bilgilendirme yapılmamıştır. (Yağan, 1978: 123). Bu tür dokumalar şüphesiz ölümlerle gömülmüş olsa da nemli iklim tarafından korunmuştur. Bu nedenle, söz konusu sanat yüzlerce yıldır uygulanıyor olmasına rağmen, fazla örneği bulunmamaktadır. En eski korunmuş örnekleri ise Mısır mezarlarında bulunmuştur. Dolayısıyla, ikat dokuma kumaşların ne kadar geriye gittiği ise bilinmemektedir (Klimburg, 1993: 54).

İkat dokuma kumaşların tarihsel başlangıcı ile ilgili net bir veri bulunmasa da ikatın varlığı, Amerika'dan Meksika ve Peru'ya kadar uzanmaktadır. Ayrıca, İslam ülkelerine yakın olan bölgelerde de Madagaskar'dan İspanya'ya, Hindistan'dan Batı Afrika'ya kadar ikat uygulaması yapılmaktadır. Japonya'da ise bu tekniğin varlığına dair belgeler bulunmaktadır (Sadeghi, 2002: 36). Tarih öncesi Hindistan'da ikatın var olduğunu gösteren sayısız efsane ve

sözlü gelenekler olmasına rağmen, VI. yüzyıl fresklerinden Ajanta mağarasındaki freskler (**Görsel 1**), ikatın Hindistan’da uzun bir geçmişe sahip olduğunu göstermektedir (Desai, 1988: 4). Hindistan’da yer alan Orissa’daki antik ikat dokumaları, Nuapatna’daki bazı dokumacılar tarafından yapılan geleneklerle bulunmuştur. Çünkü her aile, yedi kuşak öncesine ait ataları tarafından dokunan küçük bir kumaş parçasını saklamış. Bir büyük vefat ettiğinde, onun varisi atalarının kumaşlarını kendi kumaşlarına ekleyerek, geleceğe taşınmasını sağlamıştır. Görünüşte mistik bir anlam taşıyan bu kumaşlar, gizli yerlerde saklanır ve genellikle araştırmalar için uygun görülmemiştir. Bu seti görme şansına sahip olan Jaganath Kathial’a göre ise, onların her biri ikat tekniğiyle dokunmuştur (Desai, 1988: 6).

Görsel 1.: *Ajanta’daki Maharashtra Mağarasında Yer Alan Fresk.*

İpek kumaşların arkeolojik örnekleri, Orta Asya’nın bazı bölgelerinde günümüze dek ulaşmıştır. Bu örneklerin en önemlisi, Sapalli Tepe’de bulunan ipek kumaşlardır. Diğer örnekler ise kaybolmuş olan Orta Asya antik şehirlerinde, XX. yüzyılın başında Sir Aurel Stein tarafından yürütülen arkeolojik araştırmalar sırasında bulunmuştur. Ayrıca, Orta Çağ ipek kumaşları ile ilgili pek çok kaynak batıdaki müzelerde bulunmakta olup, Orta Asya’dan geldiği düşünülmektedir. Bu ipek kumaşların, Orta Asya’daki varlıklarına rağmen pek çoğu Çin’den, Hindistan’dan ya da İran’dan getirilmiş olabileceği tahmin edilmektedir. Ayrıca bu kumaşların hiçbiri ikat tekniği ile boyanmamıştır. Aslında XVIII. yüzyıldan önceye ait Orta Asya ikat kumaşlarının hiçbiri günümüze ulaşmamıştır. Fiziksel kanıtın yokluğuna rağmen *Abr* kumaşların üretiminin XVIII. yüzyıldan önce gerçekleştiği öne sürülmektedir (Jumaev, 2007: 48).

XII. yüzyıldan itibaren *Patola* (çift ikat) ile ilgili Gujarat edebiyatının tanınmış birçok şair ve yazarın yapıtlarında övgüyle söz edilmektedir. Karışık ve sembolik desen özelliklerine

sahip olan kumaşlar, çift ikat tekniğiyle dokunmaktadır. Patola, Hindistan'da bulunan Padhmanabhpuram ve Tiruchinapalli Saraylarında ve Kuzey Hindistan Tapınaklarında XVI. ve XVII. yüzyıl fresklerinde keşfedilmiştir. XIII. yüzyılın başlangıcında aynı isim altında gruplandırılan Patola ve diğer dokumalar, Malayan Archipelogo'ya ve sonra 1500'lerde Çin'e ve Japonya'ya ihraç edilmiştir. Daha sonra XVII. yüzyılda Hollandalı, Fransız ve Portekizli tüccarlarının baharatlarla takas ettikleri en değerli ürünler arasında yer almışlardır. Patola ihracatı, XVII. yüzyılın girişken tüccarların sayesinde doruklara ulaşmıştır (Desai, 1988: 7).

XIX. yüzyılda Avrupalı seyyahlar, yerel ikatları hiç beğenmemiş ve ikat ceketlerini tuhaf bir kültürel Orta Asya ürünü olarak görmüşlerdir. Bununla birlikte, estetik beğenide büyük bir değişiklik olmuştur. Modern zihniyet, Avr kumaşlarının renkli ve çok coşkulu dekorasyonlarını daha kaleidoskopik bir şekilde görmüştür. Uzman olan Mollet, Orta Asya deki renklerin ve renk birleşimlerin oyununu, dünyanın hiçbir yerinde olmadığını ifade etmektedir (Klimburg, 1993: 54). 1900'lerde, varlıklı ailelerinin kadınları için bu kumaşlar modaydı. Hyderabad'ın aristokrat aileleri, ikatı başlarını örtmek ve omuzlarının üstüne zarifçe atılan eşarplar olarak kullanıyorlardı. Bu kumaşların koyu bölümleri; pamuk, gümüş, ipek, altın ve yaldızla işlenmiş dallı budaklı motiflerle süslenirdi. İşlemeleriyle bitişik olan ikat bölgeleri zarafeti artırarak, dokumaya etkileyici bir görünüm sağlardı. Artık üretimi gerçekleştirilmeyen bu önemli dokuma kumaşların, İkat tekniğiyle dokunan meşru kumaşlarının, Nizam yönetimi döneminde Hyderabad'da üretilmiş olduğuna inanılmaktadır. 1950'ler boyunca, ikat tekniği Gujarat'ın Patola geleneğinde çift ikat dokumalarının pazar merkezi ve ana üreticilerinden biri olarak Pochampalli'ye yayılmıştır (Desai, 1988: 7).

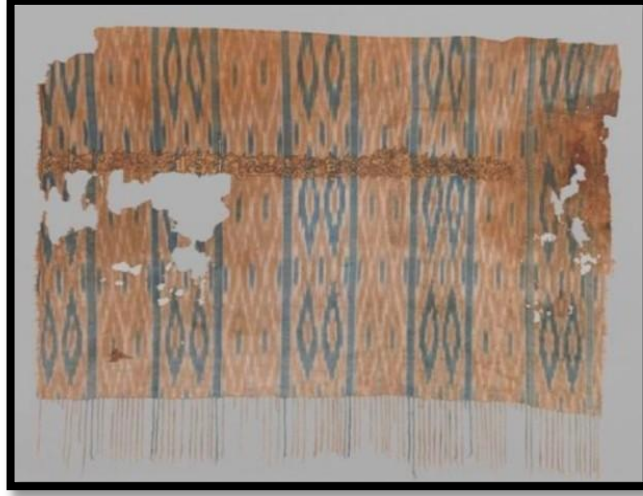
220

Müzelerde Yer Alan İkat Kumaş Örnekleri

“Dünyaca tanınan ikat, en önemli müzelerde ne kadar yer almaktadır?” Bu sorunun cevabı günümüzdeki ikat tekniğinin durumunu açıklayıcı olabileceği düşünülmektedir. Farklı ülkelerde farklı isimlerle tanınan ikat, hangi tarihte veya hangi ülkede olursa olsun, teknik bakımından hayranlık yaratmaktadır.

Metropolitan Müzesi Örneği

New York'ta yer alan Metropolitan Sanat Müzesi'nde, IX. ve X. yüzyıla ait bazı ikat örneklerinin bulunduğu belirlenmiştir (**Görsel 2**). Bunların çoğu, IX. ve X. yüzyıla aittir. Bu ikatlar genellikle sarı ve kırmızı tonlarda boyanmış olup, çoğunda baklava deseni kullanıldığı dikkat çekmektedir. Baklava deseni, Gaziantep Bağlamalı Kutnuları ve İran Darayı kumaşlarında sıkça görülmektedir.

Görsel 2.: IX. Yüzyılın Sonlarına Ait Yemen’de Bulunan İkat

Örneği Malzeme: Pamuk, Mürekkep ve Altın

Teknik: İkat, Düz Örgü ve Brokar

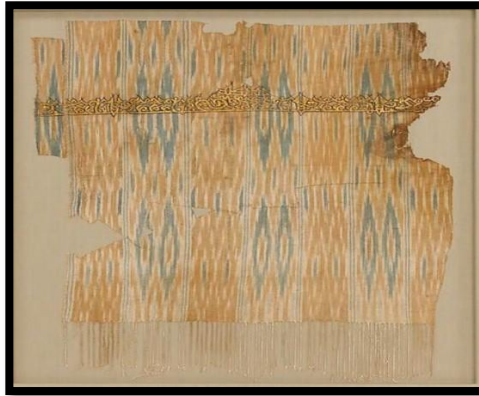
Kumaş Yüksekliği: 58.4 cm., **Genişlik:** 55.2
cm.

Mount Yüksekliği: 87 cm., **Genişlik:** 61.6
cm.

Derinlik: 3.8 cm.

221

Müzedede yer alan bir diğer önemli ikat örneği ise IX. ve X. yüzyıla tarihlenen, İslam kültürüne ait olan ve Yemen’de bulunan örnektir (**Görsel 3**). Söz konusu tekstil dokuması ürün, 1890 yılında George F. Baker tarafından hediye edilmiştir. Müzenin ilgili internet sitesinde, kumaşın İslam dünyasında ünlü olduğu ve “Çizgili Yemen Tekniği” olarak yer aldığı belirtilmektedir. Teknik olarak, desen korumalı boyama tekniği kullanılmıştır.

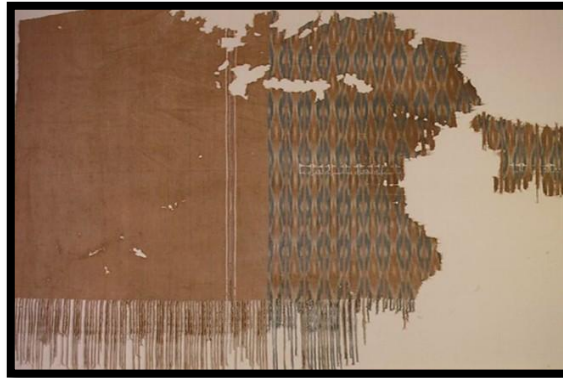
Görsel 3.: IX. yüzyılın Sonlarına Ait Yemen 'de Bulunan İkat Örneği**Malzeme:** Pamuk, Mürekkep ve Altın**Teknik:** İkat, Düz Örgü ve Brokar**Kumaş Yüksekliği:** 58.4 cm., **Genişlik:** 40.6cm. **Mount Yüksekliği:** 69.9 cm., **Genişlik:**53.3 cm **Derinlik:** 2.2 cm.

Dokuma örneğinin üzerine, “Kufi” yazı ile “...Allah, merhametli, şefkatli”, “Sahibine nimet”, “Krallığın Tanrı'nın olduğunu” ve “Ali” gibi Arapça ifadeler yer verilmiştir.

İslam dünyası tarihinde, Yemen’de ikat tekniği ile dokunan çizgili kumaşlar oldukça ünlüdür. Dokumacı baklava desenli kumaşları oluşturmak için ikat tekniğini kullanmışlardır. Yemen ikatlarının üzerindeki yazılar genellikle örnekte olduğu gibi boyanmıştır. Bu örneklerdeki yazıt, dekoratif “Kufi” harfleriyle “Bismillah” şeklinde yazılmış olup, sahibine bereket getirdiğine inanılmaktadır. Bu tip üretim biçimlerinin üretim yeri çoğunlukla Yemen’i işaret etmesine rağmen, çok az sayıda halifelik yazıtı mevcuttur.

Bu desenlerin İran Darayilerine ve Trabzon peştamallarına güncel olarak benzerlik gösterdiği düşünülmektedir. Tekstilde Tiraz kumaşları, Arapça bant şeklindeki metin yazısıdır. Orta Çağ döneminde Yemen’deki Tiraz kumaşları, yaygın olarak ikat kumaşlar üzerine yapılmıştır. Daha sonra Mısır’da da buna benzer kumaşların taklitleri üretilmeye başlanmıştır. Tiraz kumaşları, giyimin ötesinde çeşitli sosyal statüleri temsil etmektedir. Bunlar, defin örtüleri olarak, onur kıyafeti ve bağışlanmış nimetler şeklinde sadakat ilan etmek için kullanılmıştır. Tiraz yazı bantları, sade veya ikat kumaşlar üzerine işlenmektedir. (Gruber & Dimming, 2014: 30).

XIX. yüzyılın sonları ve XX. yüzyılın başlarında yapılan arkeolojik kazılar, gömü örtüsü olarak kullanılan birçok Tiraz tekstilini ortaya çıkarmıştır. Çünkü kumaşların üzerinde yazılmış olan Arapça ifadelerin, ölen kişiyi koruduğuna inanılmaktadır (Gruber & Dimming, 2014: 82).

Görsel 4.: IX. Yüzyılın Sonlarına Ait Yemen 'de Bulunan İkat Örneği**Malzeme:** Pamuk**Teknik:** İkat, Düz Örgü, Brokar**Kumaş Yüksekliği:** 46.1 cm., **Genişlik:** 61

cm.

Mount Yüksekliği: 68.3 cm., **Genişlik:** 75.7cm **Derinlik:** 2.7 cm.

Görsel 4'de olduğu gibi, Yemen ikatları üzerindeki yazılar genellikle boyanmıştır. Tiraz kumaşları, kraliyet kontrolündeki atölyelerde üretilmiştir. Bu tür tekstiller, genellikle alıcının sadakatini borçlu olduğu halife veya herhangi bir kişiye ait adlandırma yazıtları taşımaktadır. Tiraz kumaşları, resmî törenlerde hükümdarlara onur kıyafeti olarak sunulmuştur.

Görsel 5'te görülen ikat örneği, Trabzon peştamalları veya İran Darayileri gibi baklava desenli bir kumaş olup, üzerinde “*Hâkimiyet Onundur*” anlamında “Kufi” yazı yer almaktadır. Bu ikat çalışmalarda sıkça sarı renklerin kullanılması, çöldeki sarı tonlardan esinlenmiş olabileceğini düşündürmektedir.

223

Görsel 5.: X. Yüzyıla Ait Yemen 'de Bulunan İkat Örneği**Malzeme:** Pamuk**Teknik:** İkat, Düz Örgü ve Brokar**Yüksekliği:** 55.9 cm., **Genişlik:** 57.2 cm.

İkat örneğinde, devamında Arapça Kufi yazı ile tekrarlanarak “*Hâkimiyet Allah 'a Aittir*” yazılmıştır. Erken Dönem İslam 'da Yemen 'in ikat kumaşları, pastel renkler ve yoğun zikzak ile baklava desenleriyle ayırt edilebilmektedirler. Bu kumaş örneğinin alt kısmında özgün,

bükülmüş ve sıra dışı saçaklar korunmuştur. Pamuktan dokunmuş olan bu kumaşın sol bölümü, kırmızımsı kahverengi ile dokunmuştur. Yan kısmı ise baklava desenli pastel renklerle boyanmış ve üzerinde tek bantta Arapça Kufi el yazısıyla “*Hâkimiyet Allah ’ındır*” işlenmiş ve çiçeklerle süslenmiştir.

Metropolitan Müzesi’nin internet sayfasında yer alan ikat kumaş parçalarının bilgileri karşılaştırıldığında, tarih olarak birbirlerine yakın zamanlarda dokundukları görülmektedir. Desenler genellikle baklava şeklindedir ve bu Trabzon peştamalları ile İran Darayilerine benzemektedir. Bu benzerlik, o dönem ikat ustalarının birbirinden esinlendiğini ve daha karmaşık desenler yapamadıklarının bir göstergesi olarak ifade edilmektedir. Çoğunda sarı renk hâkimdir. Bu durum, Yemen veya Mısır’ın sarı topraklı çölünü temsil etmektedir. Desenlendirmede bağlama-boyama tekniği kullanılmış olup, bu tekniğin kullanımı günümüze dek devam etmiştir. Yapılan incelemelere göre, X. ve XI. yüzyıla yaklaşıldıkça söz konusu işlemeli desenler daha tasarımsal bir boyut kazanmaktadır. Dolayısıyla, ikatlarda desen ve renk yoğunlaşmıştır.

İran Rafsanjani Müzesi Örneği

İran’ın eski Cumhurbaşkanı Ayatollah Rafsanjani, Cumhurbaşkanlık dönemi boyunca İran’ın çeşitli şehirlerinden ve farklı ülkelerden aldığı tüm hediyeleri *Rafsanjani Müzesi’nde* toplamıştır. Hediyeler arasında, Özbekistan’dan hediye edilen bir ikat kumaşı da bulunmaktadır. Baskı ikat olan bu kumaş örneği, cam vitrin içinde korunmaktadır (**Görsel 6**).

224

Görsel 6.: Özbekistan ’dan Hediye Edilmiş Olan Baskı İkat Desenli Kumaş Örneği

Berlin Etnografya Müzesi Örneği

Berlin’de olan Etnografya Müzesi’nin Hint Bölümü’nde, “*Buhara Kumaşları*” olarak tanımlanan kumaşlar yer almaktadır. Bu dokumaların tarihi hakkında kesin bir bilgi mevcut

değildir (Yağan, 1978: 124). Müze araştırmasında, bu sanatın başlangıcıyla ilgili kesin bir bilgi olmamakla birlikte, en eski ikat olabileme kuşkusu taşıyan VII. yüzyıla ait Hindistan'daki Maharashtra Mağarası'ndaki fresklerde ikat desenlerinin izlerine rastlandığı düşünülmektedir. Dolayısıyla, söz konusu sanatın VII. yüzyılın öncelerine dayandığı öngörülmektedir. Ancak somut olarak en eski ikat kumaşının, IX. yüzyılın sonlarında Yemen'de görüldüğü ifade edilmektedir.

İkat boyama ve dokuma tekniği, hangi ülkede olursa olsun, kendine özgü boyama ve dokumacılık yöntemlerini içermektedir. Bu süreç, oldukça zor ve uzun bir zaman almaktadır. İkat boyama-dokuma sanatı, her ne kadar makinelerle taklidi yapılırsa da elle boyanıp dokunan ikatların yanında görsel anlamda değersiz sayılmaktadır. Türkiye'de ise genel olarak çözgü ikat yapılmaktadır. Araştırmalar kapsamında atkı ikat veya atkı-çözgü ikat görsel örneklerine rastlanmamıştır. İkat boyama işlemleri zor olduğu için, desen genellikle 2-4 bordür olarak zemin çözgüsünün enine yayılarak dokunmaktadır.

Sonuç

İkat dokuma kumaşlarıyla ilgili yapılan bu araştırmanın, hem geleneksel hem de günümüze uyarlanmış örneklerin yeni kullanım alanlarına ışık tutacağı öngörülmektedir. Yapılan inceleme kapsamında incelenen örnekler az sayıda olsa da bu geleneksel teknik, sanatsal yaratıcılıkla ve farklı tasarım teknikleriyle birleşerek günümüz tasarımcılarına ilham vermektedir.

Yemen, Mısır, Türkiye ve İran'da yer alan ikat motifleri birbirine benzemektedir. Çoğunda ok başlı veya tarak dişlerine benzeyen ve baklava desen görülmektedir. Bu benzerliklerden dolayı, ikat çözgü boyama uygulanırken aynı tekniklerin kullanıldığı sorusu gündeme gelmektedir. Bu çerçevede çoğunda bağlama yöntemi kullanılmıştır. Bağlama için kullanılan iplik farklı kalitelere olabilir. Örneğin, Türkiye'de pamuk, İran'da ise lastik şeritler kullanılmıştır. Ham madde açısından, Yemen'deki eski ikatların hepsinde pamuk, Mısır'daki ikatlarda ise ipek ve keten karışımı kullanılmıştır. Bu durum, her coğrafi bölgenin hangi iplikleri yetiştirdiğini ya da ticaretini yaptığını göstermektedir. Günümüzde ise istediğimiz her türlü ipliği kolayca temin edebildiğimiz için farklı malzemeler rahatlıkla kullanılmaktadır.

İkat dokumacılığı, bir el sanatı alt yapısı olduğu için kültürel kimliği korumak ve tanıtmak adına Türkiye için önemli bir tanıtım aracı potansiyeli taşımaktadır. Bu nedenle, farklı turistik hediye eşyaları üretilerek müzelerde, turistik mekânlarda, mağazalarda, sanat festivallerinde ve konferanslarda ikat dokuması tanıtılabilir. Hâlen giysi tasarımlarında ve defilelerde ikat ve kutnu kumaşları, geleneksel kumaş tasarımları olarak kullanılmaktadır. Ancak, moda değişken

bir kavram olduğundan, bu tür tanıtımlar geçici bir etki yaratabilmektedir. Bu nedenle, farklı malzeme önerileriyle günümüz kullanım alanlarına uygun ikat üretimlerinin gerçekleştirilmesi, bu sanatın geleceğe taşınmasına katkı sağlayabilir.

Kaynaklar

- Desai, C. (1988). *İkat Textiles of India*. (1. Baskı). Japonya: Baki, Graphic-sha Yayınları.
- Eraslan, I., & Atalayer, G. (2013). Anadolu'da Alaca Üzerine Bir Karşılaştırma. *Akdeniz Sanat Dergisi*, 6 (11): 251 – 263.
- Ergür, A. (2002). *Tekstil Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Gillow, J. (2010). *Textiles of the Islamic World*. Londra: Thames and Hudson Yayınları.
- Gruber, C. & Dimming, A. (2014). *Pearls of Wisdom The Arts of Islam at the University of Michigan*. Amerika: Kelsey Museum of Archaeology.
- Işık, F. (2000). *Dokuma ve Baskı Teknikleriyle Şekillenen Desenlerdeki Görsel Etkiler*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Tekstil Ana Sanat Dalı.
- Jumaev, K. (2007). *Central Asia's Magnificent 99 İkat Chapans*. İstanbul: Nuans Ajans Yayınları.
- Kirdök, M. (1993). *İkat*. Avusturya: Austrian Export Book Yayınları.
- Klimbutg, M. (1993). *İkat: Textil Kunst Von Der*. Avusturya: Austrian Export Book Yayınları.
- Sadeghi, H. (2002). *Bitkisel Motif ve İkat Tekniği ile İç Mimarlıkta Kumaş Tasarımı*. Tahran.
- Salman, F. (2011) *Türk Kumaş Sanatı*. (1. Baskı). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Yağan, Y. (1978). *Türk El Dokumacılığı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.